

Κοινωνική Πολιτική

Τόμ. 12 (2020)

Εκτοπισμοί πληθυσμών, μετατοπίσεις αξιών: τα σύνορα και οι γεωγραφίες εξαίρεσης, νάρκες στα θεμέλια της κοινωνικής πολιτικής

Απόστολος Καψάλης

doi: [10.12681/sp.29056](https://doi.org/10.12681/sp.29056)

Copyright © 2021, Απόστολος Καψάλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Αναφορά 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καψάλης Α. (2021). Εκτοπισμοί πληθυσμών, μετατοπίσεις αξιών: τα σύνορα και οι γεωγραφίες εξαίρεσης, νάρκες στα θεμέλια της κοινωνικής πολιτικής. *Κοινωνική Πολιτική*, 12, 97–100. <https://doi.org/10.12681/sp.29056>

Αντί Επιμέτρου

Εκτοπισμοί πληθυσμών, μετατοπίσεις αξιών: τα σύνορα και οι γεωγραφίες εξαίρεσης, νάρκες στα θεμέλια της κοινωνικής πολιτικής

Απόστολος Καψάλης

Δρ. Κοινωνικής Πολιτικής, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Οι μεταναστεύσεις, ως αναπόσπαστο συνθετικό της ίδιας της ιστορίας της ανθρωπότητας, εκδηλώνονται κατά κανόνα σαν φάσεις (*étapes*) ενός *συνεχούς κινητικότητας/mobility continuum*, το οποίο λαμβάνει προφανώς διαφοροποιημένες διαστάσεις και εκδοχές στον χώρο και στο χρόνο, αλλά επί της ουσίας προκαλεί τις ίδιες κάθε φορά επιδράσεις. Ιδίως, αν και όχι αποκλειστικά, όταν πρόκειται για διεθνικές μετακινήσεις. Ανεξάρτητα από τις εκάστοτε νομικές ή πολιτικές διατυπώσεις η ανθρώπινη κινητικότητα επισπεύδει εκ των πραγμάτων επίσημες και άτυπες παρεμβάσεις και διευθετήσεις, οι οποίες σπάνια γίνονται κατανοητές έξω από το συγκεκριμένο κοινωνικό-ιστορικό περιβάλλον μέσα στο οποίο επιτελούνται. Και σχεδόν ποτέ δεν περιορίζονται στο σκέλος της «διαχείρισης των ροών» ή σε αυτό των προγραμμάτων «ένταξης» των μεταναστών και των προσφύγων.

Η Ελλάδα στο πέρασμα των τριών τελευταίων δεκαετιών έχει διαμορφώσει ένα γνήσιο και ευδιάκριτο πλέον πρότυπο μεταναστευτικής πολιτικής, ελαφρώς διαφοροποιημένο ακόμη και από το επονομαζόμενο «μεσογειακό μοντέλο» διαχείρισης των μεταναστεύσεων. Κύρια χαρακτηριστικά του είναι: α) η ασφαλειοκεντρική-αποτρεπτική λογική διαχείρισης των συνόρων, β) η ανοχή στην παραβατική απασχόληση και στην εκτεταμένη ανεπίσημη διαμονή και γ) η εκ των υτέρων κρατική παρέμβαση. Σπάνια όμως αναζητώνται στηρίγματα στην έρευνα και τεκμηρίωση ή στην ακαδημαϊκή εμπειρογνωμοσύνη, ενώ οι αποφάσεις λαμβάνονται με κριτήριο τις πρόσκαιρες επιταγές της επικαιρότητας ή προς αποφυγή δημιουργίας μη αναστρέψιμων καταστάσεων.

Τα παραδείγματα μοναδικότητας και αυθεντικότητας είναι αναρίθμητα στο πλαίσιο πάντοτε ενός *συστήματος εξαίρεσης* που διέπει όλες τις εκφάνσεις του κοινωνικού βίου των μετακινούμενων πληθυσμών, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990, ακριβώς στη βάση -εάν όχι υπό το πρόσχημα- της αλλοδαπότητας τους. Ενότιε δε ακόμη και μετά την απόκτηση της ελληνικής ιθαγένειας, ιδίως στο πεδίο της απασχόλησης. Σε αυτό το υπόδειγμα διακυβέρνησης των μεταναστεύσεων η λειτουργία μηχανισμών *αυτο-ρύθμισης* αναδεικνύεται κυρίαρχης σπουδαιότητας ως στοιχείο δομικής φύσης, εφόσον το (κοινωνικό) κράτος αποσύρεται συνήθως ακόμη και από τη θέση του τροχονόμου. Έτσι, ένα από τα εργαλεία επιβίωσης των αλλοδαπών πληθυσμών και ταυτόχρονα προσαρμογής τους στο πνεύμα της ελλιπούς ή απύσας πολιτειακής παρέμβασης εί-

να η διαρκής και χωρίς σηματοδότες κινητικότητα σε χώρους και επαγγέλματα, όπου πρυτανεύει η α-νομία, η παρατυπία και η επισφάλεια.

Το σημαντικό στοιχείο, ωστόσο, που αναδεικνύεται στη σημερινή συγκυρία και στο περιβάλλον της οικονομικής κρίσης μετά το 2010, δεν είναι η ενίσχυση του *καθεστώτος εξαίρεσης*. Και αυτό γιατί η καθολικοποίηση του μνημονιακού μοντέλου υπερ-ευέλικτης απασχόλησης αδυνατίζει την ανάγκη για εθνικά ή κλαδικά διακριτικά (δηλαδή δυσμενή) μεταχείριση. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι υποχωρούν εντελώς οι έμμεσες διακρίσεις, όπως αποδεικνύεται περίτρανα στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης του Συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης (2016), στην αρχιτεκτονική του οποίου η *αλλοδαπότητα* σε συνάρτηση με διαστήματα *παράτυπης διαμονής* τιμωρούνται, παρ'όμως, με σημαντικές μειώσεις στο ύψος της εθνικής σύνταξης.

Αντιθέτως, αξιομνημόνευτο είναι το γεγονός ότι η έξαρση των ανθρωπιστικής φύσης ροών από το 2015 και μετά ενεργοποιεί τη λειτουργία ενός πολύ ανησυχητικού *παράδοξου*: οι θεμελιωδέστεροι κανόνες δικαίου παρακάμπτονται με μεγάλη ευκολία και χωρίς επαρκή δικαιολόγηση, τη στιγμή που άκρως αποτελεσματικές παρεμβάσεις στερούνται παντελώς νομικών ερεισμάτων. Αυτό το *absurdum* αποτελεί ειδική εκδοχή του γενικότερου *μετα-δημοκρατικού μοντέλου διακυβέρνησης*, το οποίο εμπεδώνεται στα χρόνια των Μνημονίων και επεκτείνεται σήμερα με όχημα τα έκτακτα μέτρα αντιμετώπισης της πανδημίας του κορωνοϊού.

Πλέον συγκεκριμένα, κείμενα πολιτικής ανάλυσης (Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για τη Μετανάστευση και το Άσυλο, 2008) ή απλά δελτία τύπου (Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας, 2016) αξιοποιούνται από όλες τις μνημονιακές κυβερνήσεις της περιόδου 2010-2020, είτε για την αιτιολόγηση της διατήρησης εκατοντάδων χιλιάδων μόνιμα εγκατεστημένων αλλοδαπών σε καθεστώς ανεπίσημης διαμονής και υπερ-ευέλικτης έως και δουλικής εργασίας, είτε για την αναχαίτιση των προσφυγικών ροών από την γείτονα χώρα με όρους γεωγραφικών αποκλεισμών. Από την άλλη, με Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου (2/3/2020) αναστέλλεται η υποχρέωση της Ελλάδας για την υποδοχή αιτημάτων ασύλου για έναν ολόκληρο μήνα κατά παράβαση τόσο του Συντάγματος (και μάλιστα στο όνομά του), όσο και διεθνών και μάλιστα ισχυρά δεσμευτικών κανόνων (Σύμβαση της Γενεύης, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Κοινοτικό Δίκαιο Ασύλου).

Αφορμή για αυτή την εκτροπή, άκρως προβληματική για ένα σύγχρονο κράτος δικαίου, αποτέλεσαν οι σκηνοθετημένες πράξεις βίας στα σύνορα και δη στην περιοχή Καστανιές του Έβρου. Αν και τα έκτροπα αυτά εντάσσονται μάλλον σε μια λογική win-win και για τις δύο πλευρές των συνόρων.

Η τουρκική κυβέρνηση υπενθυμίζει ότι η τήρηση της Κοινής Δήλωσης επαφίεται στην καλή πίστη των μερών και ότι όποτε καθίσταται αναγκαίο η προσφυγιά θα εργαλοποιείται ως όχημα για τη διεκδίκηση ανταλλαγμάτων και διευκολύνσεων ή για την παράκαμψη εσωτερικών προβλημάτων. Η ελληνική κυβέρνηση αξιοποιεί τη συγκυρία για την αναβάθμιση της προσφυγιάς από ήσσονος σημασίας ζήτημα σε ό,τι αφορά την κλίμακα των δεικτών κοινωνικής ανησυχίας, σε μείζονος σπουδαιότητας εθνικό θέμα που (θα) δικαιολογεί αντιδημοκρατικές παρεμβάσεις σε βάρος είτε των αιτούντων άσυλο, είτε των κατοίκων των ακριτικών νησιών που αρνούνται να υιοθετήσουν το ρόλο των κοινωνιών τους ως έσχατου συνόρου του ακραίου ευρωσυνόρου.

Στο γράμμα της εν λόγω ΠΝΠ όσο και στο σύνολο των ρεπορτάζ των ΜΜΕ, η ρητορική της *ασύμμετρης απειλής* απέναντι στο ύψιστο αγαθό της *εθνικής ασφάλειας* δεν προκαλεί κατάπληξη. Στους καιρούς της παγκοσμιοποίησης, ιδίως σε χώρες αποικίες-χρέους, όπως η Ελλάδα, τα πεδία πολιτικής στα οποία το κράτος μπορεί να παριστάνει ότι είναι κυρίαρχο είναι ελάχιστα.

Σε αυτά συγκαταλέγονται πρώτιστα η *συνοριακή πολιτική* και η *εδαφική ακεραιότητα*. Όμως, η ιδεολογική αξιοποίηση από την ελληνική κυβέρνηση του «δώρου Ερντογάν» -της ίδιας δηλαδή συγκυρίας με αυτήν παλαιότερα στα ελληνομακεδονικά σύνορα στην περιοχή της Ειδομένης- αναμένεται να έχει απρόβλεπτες κοινωνικές συνέπειες.

Ειδικότερα, επικυρώνεται η φιλοσοφία ενός κεντρικού σχεδιασμού με βάση τον οποίο το *σύνορο* ή μάλλον οι κατασκευές εξωτερικών, εσωτερικών και ενδιάμεσων συνόρων, θα αναβαθμίζονται σε εργαλεία πολιτικής και θα μετεξελίσσονται σε μέσα λήψης αποφάσεων που θα εδαφικοποιούν απόλυτα τις όποιες παρεμβάσεις. Ήδη, στο πολυνομοσχέδιο «*Επενδύω στην Ελλάδα*» που ψηφίστηκε το Φθινόπωρο του 2019, κατοχυρώνονται νομοθετικά τα πάλαι ποτέ Τοπικά Σύμφωνα Απασχόλησης. Εν προκειμένω, θεσπίζεται η δυνατότητα σύναψης τοπικών συλλογικών συμβάσεων εργασίας σε επίπεδο νομών ή περιφερειών της χώρας και η «συμφωνία» όρων και αμοιβών εργασίας διαφορετικών από αυτές που ισχύουν πανελλαδικά ή προφανώς σε όμορες γεωγραφικές περιοχές.

Νωρίτερα, κατ' εφαρμογή του δελτίου τύπου ΕΕ-Τουρκίας, η Ελλάδα διαχωρίζεται σε *ενδοχώρα* και σε *νησιά πρώτης υποδοχής*. Οι πρόσφυγες είναι ανεπιθύμητοι σε όλους σχεδόν τους Δήμους της πρώτης γεωγραφικής ζώνης, όπου παράλληλα η προοπτική της μαζικής μετεγκατάστασής τους «απαγορεύεται» τάχα από το κοινό ανακοινωθέν. Η δεύτερη γεωγραφική ζώνη, τα νησιά πρώτης υποδοχής, καταδικάζονται από το 2016 από Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ένωση, όχι απλά σε αποκλειστικές πύλες εισόδου-καταγραφής, αλλά σε *portal/αποθετήρια ανεπιθύμητων* και μάλιστα με όρους διαφορετικής κλίμακας με κριτήριο: α) το νησί και τη γεωγραφική του θέση και β) τις υπο-ζώνες διαμονής εντός του ίδιου νησιού, ανάλογα με τη γεωγραφική εγγύτητα με τις ακτές πρόσβασης των λέμβων ή με τις περιοχές εγκατάστασης των στρατοπέδων συγκέντρωσης.

Για μια χώρα που στα χρόνια της μεγάλης κρίσης έγινε σύμβολο αναφοράς για τις δράσεις αλληλεγγύης και συναδέλφωσης, ήταν αποκαρδιωτικές οι αντιδράσεις μίσους στα social media και στο δρόμο με αφορμή είτε την αποσυμφόρνηση των νησιών προς κάποιο ξενοδοχείο της ενδοχώρας είτε την απέλπιδα προσπάθεια εισόδου προσφύγων στα σύνορα του Έβρου ή και στα νησιά. Ο επελαύνων εκφασισμός της ελληνικής κοινωνίας ανεστάλη χάρη στην καραντίνα, αλλά λειτουργεί ως παρακαταθήκη για τα δύσκολα που έρχονται αμέσως μετά την -σταδιακή έστω- άρση αυτής. Σε μια κατεστραμμένη αγορά εργασίας, σε συνθήκες βαθείας ύφεσης και εκρηκτικής αύξησης της ανεργίας ποιος άραγε θα παίξει το ρόλο του αποδιοπομπαίου τράγου;

Όχι, η Κοινή Δήλωση ΕΕ-Τουρκίας δεν αποδείχθηκε αναποτελεσματική! Αντιθέτως, ενίσχυσε μια συνολική στρατηγική δημιουργίας *γεωγραφιών ξεχωριστής ανάπτυξης*, στο εσωτερικό των οποίων μπορούν να γίνονται ανεκτές (εάν όχι επιθυμητές) και επιμέρους *γεωγραφίες καταπίεσης/ coercive geographies*. Όπως ενδεικτικά ο Νομός Ηλείας με δυναμικό τουρισμό, εξαγωγική δραστηριότητα φράουλας, όπου όμως και το διεθνούς φήμης γκέτο της Μανωλάδας. Ή στο σύνολο της χώρας, οι με όρους στρατιωτικού αποκλεισμού *δομές φιλοξενίας μεταναστών* και προσφύγων ή *τόποι* διαμονής Ρομά υπό το πρόσχημα της αντιμετώπισης της πανδημίας του κορωνοϊού.

Την επόμενη ημέρα, το κράτος θα αξιοποιήσει στο έπακρο τη νέα κοινωνική συνθήκη που δημιουργείται και με τη δική του συναίνεση. Η έξοδος από την (νέα) οικονομική κρίση ή/και έξαρση προσφυγιάς θα επιχειρηθεί με την ίδια συνταγή της επιλεκτικής εσωτερικής υποτίμησης και της κατάτμησης της αγοράς εργασίας. Και στη βάση νέων αξιών και οραμάτων που κάλλιστα

μπορούν να συμπυκνώνονται σε προτάγματα όπως «να πάνε αλλού», «μακριά από εμάς» ή «στον έξω απ' εδώ». Είτε πρόκειται για ΧΥΤΑ και απορρίμματα, είτε για πρόσφυγες/ μετανάστες, είτε ακόμη και για ημεδαπούς εργαζόμενους από άλλες «μη προνομιούχες» περιοχές της χώρας.

Ο επιμερισμός του συνόλου των κατοίκων της χώρας σε *αδικημένους* και *ευνοημένους της γεωγραφίας* είναι εδώ, πλάι στις άλλες κλασσικές κατηγοριοποιήσεις για τους εντός και τους εκτός των τειχών της κοινωνικής προστασίας, της διασφαλισμένης εργασίας και της αξιοπρεπούς συνταξιοδότησης. Ωστόσο, οι αξίες της *αλληλεγγύης* και της *ισότητας* είναι καθοριστικές για τη νοηματοδότηση, τη χάραξη, την υλοποίηση και κυρίως την προάσπιση της κοινωνικής πολιτικής σε όλα τα επιμέρους πεδία. Χωρίς αυτά τα ιδανικά ακόμη και ο εκφυλισμός της κοινωνικής πολιτικής σε προνοιακού τύπου παρεμβάσεις ανακούφισης (και όχι ανάσχεσης) της ακραίας φτώχειας και της περιθωριοποίησης καθίσταται ατελέσφορος. Κοινωνικές πολιτικές και λογικές *Apartheid*, δηλαδή κυριολεκτικά *ξεχωριστής ανάπτυξης*, είναι έννοιες ασύμβατες.